

Şii Mezhepler Arasında İhtilafı Bir Mesele: İcmâ

A Controversial Subject Among Şhī'ite Sects: İjmâ'

Ahmet EKİNCİ

Doçent Doktor, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Anabilim
Dalı Öğretim Üyesi, Kars, Türkiye.

Associate Professor, Kafkas University Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Basic
Islamic Sciences, Kars, Turkey.

ahmedekinci@hotmail.com ORCID: 0009-0008-5840-0441

Atıf/©: Ekinci, Ahmet. Şii Mezhepler Arasında İhtilafı Bir Mesele: İcmâ, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat
Fakültesi Dergisi*, Sayı 11-22, ss. 141-163.

Citation/©: Ekinci, Ahmet. A Controversial Subject Among Şhī'ite Sects: İjmâ', *Kafkas University
Faculty of Divinity Review*. Issue 11-22, pp. 141-163.

Makale Bilgisi / Article Information:

Doi: 10.17050/kafkasilahiyat.1492754

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 30 May / Mayıs 2024

Accepted / Kabul Tarihi: 5 July / Temmuz 2024

Published / Yayın Tarihi: 15 July / Temmuz 2024

Volume / Cilt: 11; **Issue / Sayı:** 22; **Pages / Sayfa:** 141-163.

Suggested ISNAD Citation: Ekinci, Ahmet. "Şii Mezhepler Arasında İhtilafı Bir Mesele: İcmâ", *Kafkas
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (2024), 141-163.

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

www.dergipark.org.tr

A Controversial Subject Among Şhī'ite Sects: Ijmā'

Ahmet EKİNCİ

Abstract

The Shiite sects that which include ijmā' among the evidence in the deduction of judgment, have made different definitions for ijmā'. When the definitions are taken into consideration, it is seen that each sect defined ijmā' differently to reflect its own understanding. For example, the Zaydis, who consider the unanimity of the ummah and the Imams of Ahl al-Bayt on the ruling of an issue within the scope of ijmā', define ijma as the unanimity of the righteous mujtahids of the ummah on any issue at any time after the Prophets death. On the other hand, the Ja'farites, who limit ijma to the opinions of the innocent imams, define it as the verbal or actual unanimity of those whose fatwas are valid on a matter of sharia. The Isma'ilites, who do not accept ijmā' as evidence, do not have a definition for ijma. In this study, which deals with the views of Şhī'ite sects on ijmā', the views of the Cafari, Zaydi and Ismaili sects, which have survived until today, on ijmā' are included.

Keywords: Fiqh, Ja'farî, Zaydiyya, İsmâ'îliyya, İjmâ'.

Şîî Mezhepler Arasında İhtilâflı Bir Mesele: İcmâ

Ahmet EKİNCİ

Öz

Hüküm istinbât etmede kullanılan deliller arasında icmâ yer veren Şîî mezhepler, icmâ için farklı tanımlar yapmışlardır. Yapılan tanımlar göz önünde bulundurulduğunda her fırkanın kendi anlayışını yansıtacak şekilde icmâ farklı tarif ettiği görülmektedir. Örneğin ümmetin ve Ehl-i beyt imamlarının bir meselenin hükmü hakkındaki ittifaklarını icmâ kapsamında değerlendiren Zeydiler, icmâ “Hz. Peygamber’in vefatından sonra, ümmetinden âdil müçtehitlerin herhangi bir dönemde herhangi bir konu üzerinde ittifak etmeleri” şeklinde tanımlamaktadırlar. Öte yandan icmâ masum imamların görüşlerine hasreden Ca'ferîler ise icmâ, “fetvası muteber olanların şer'i bir meselede sözlü veya fiili ittifakı” olarak tanımlamaktadırlar. İcmâ delil kabul etmeyen İsmâîlîler'in icmâ için yaptıkları bir tanım bulunmamaktadır. Şîî mezheplerin icmâ konusundaki görüşlerinin ele alındığı bu çalışmada günümüze değin varlıklarını sürdüren Ca'ferî, Zeydî ve İsmâîlî mezheplerinin icmâ hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Ca'ferî, Zeydî, İsmâîlî, İcmâ.

Giriş

Şîî mezhepler tarafından “Hz. Muhammed’in vefatından sonra, onun ümmetinden âdil müçtehitlerin, herhangi bir dönemde herhangi bir konu üzerinde ittifak etmeleri”¹ veya “fetvası muteber olanların şer’i bir meselede sözlü veya fiili ittifakı”² şeklinde tanımlanan icmâ, İsmâîlîler tarafından reddedilirken Zeydîler tarafından hüküm istinbâtında delil kabul edilmektedir. İmâmî/Ca’ferî mezhebinde ise icmâ, Usûl’ler tarafından kabul edilirken Ahbârî’ler tarafından delil olarak kabul edilmemektedir. Ahbârî’lere göre şer’i deliller Kitap ve sünnetten ibarettir.³ Çalışmamızda İmâmî/Ca’ferî mezhebinde cumhurun görüşünü temsil etmesi bakımından Usûl’lerin görüşlerine yer verilecektir.

Ca’ferî mezhebinin ilk dönemlerinde Hz. Peygamber’in (s.a.s.) soyundan gelenlerin dinî ve dünyevî liderliği meselesi gündemi belirlemiştir.⁴ Bu düşüncenin bir sonucu olarak Ehl-i beyt imamlarının masum oldukları ve onların ilahi iradeye göre hareket ettikleri yönünde bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu anlayışın toplumda yerleşmesinden sonra mezhepte, imamlar kanalıyla gelmeyen düşünceler sınırlandırılmış,⁵ Şîî müelliflerin kaleminden çıkan her şeyin imamın onayından geçtiği şekilde genel bir kanaat oluşmuş ve imamın tek kaynaklığını yansıtan hadis, söz konusu nedenlerle Şîî âlimlerin kalem oynattığı yegane alan olarak varlığını sürdürmüştür.⁶ Ca’ferî’lerin masum imam anlayışlarının bir tezahürü de icmâ meselesinde ortaya çıkmıştır. Nitekim onlara göre icmâm delil oluşu masum imamın görüşünün hakikaten veya hükmen ilgili ittifaka dâhil olmasından kaynaklanır.⁷

Ca’ferî’lerin icmâ anlayışlarının tarihsel süreçte şekillendiğini söylemek mümkündür. Nitekim mezhebin geçirdiği evreler incelendiğinde on ikinci imamın 260/873

¹ Ahmed b. Muhammed İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevî’l-ukûl*, thk. Murtazâ b. Zeyd Mahatvarî (Sana: Mektebetü Bedr, 1425), 138; Muhammed b. Yahyâ Behrân, *Metnû’l-Kâfil bi neyli’s-suûl fi ilmi’l-usûl* (Sa’de: Mektebetü Ehl-i Beyt, 2014), 15; Hüseyin b. Kasım, *Hidâyetü’l-ukûl ilâ ğâyeti’s-seûl fi ilmi’l-usûl* (Mektebetü’l-İslâmiyye, ts.), 1/490.

² Ebû’l-Kâsım Necmüddîn Ca’fer b. el-Hasen b. Ebî Zekerıyyâ Yahyâ Hillî, *Meâricü’l-usûl*, thk. Muhammed Hüseyin er-Rıdâvî (Kum: Matbaatu Seyyidi’ş-Şühedâ, 1403), 125; Hasan b. Şehîd Şehîd-i Sâni, *Meâlimü’l-usûl* (Kum: Dâru’l-Fıkr, 1373), 239.

³ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Emîn el-Esterâbâdî, *el-Fevâidü’l-Medeniyye* (Kum: Müessesetü’n-Neşri’l-İslâmî, 1426), 266 vd; Muhammed Abdülhasan Muhsin Garavî, *Mesâdiru’l-istinbat beyne’l-Usulıyyîn ve’l-Ahbârıyyîn* (Kum: Mektebetü’l-İlâmî’l-İslâmî, 1413), 135 vd; İbrahim Kutluay, “Sistematik Ahbârîliğin Kurucusu Emîn el-Esterâbâdî’nin el- Fevâidü’l-Medeniyye Adlı Eserinde İctihad ve Taklid Hakkındaki Görüşlerinin Tahlili”, *Mizânü’l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 12 (20 Haziran 2021), 30 vd.

⁴ Kazı A.K., “Notes On The Development of Zaidi Law”, çev. Kadir Demirci, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2014), 183; Mustafa Hayta, *Şîa ve Usul* (Kayseri: Kimlik Yayınlar, 2020), 341; Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet İkinci, “Caferî Fıkhının Doğuşu ve Dönemleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 33 (2019), 523-546.

⁵ Etan Kohlberg, “Shî’î Hadîth”, çev. M. Ali Büyükkara, *EKEV Akademik Dergisi* 2/2 (2000), 50.

⁶ Kohlberg, “Shî’î Hadîth”, s. 50.

⁷ Ali b. Hüseyin el-Müsevî Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’ş-şerîa*, thk. Seyyid Ali Rızâ el-Mededî (Kum: Âsitâna er-Rıdâviyye, 1441), 2/199; Şehîd-i Sâni, *Meâlimü’l-usûl*, 240; Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Ali b. Hüseyin el-Müsevî Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi’l-imâmet* (Tahran: Şerîa, 1426), 280 vd.

yılında gaybete girmesine kadarki süreçte hüküm istinbâtında sadece Kitap ve Hz. Peygamber ile masum imamların söz, fiil ve takrirlerini kapsayacak şekilde sünnet kullanılmıştır.⁸ Hatta bu anlayışı Şeyh Müfid’e (ö. 413/1022) kadar götürmek mümkündür. Nitekim o, Ca’ferîler’in günümüze ulaşan ilk usûl-i fıkıh eseri⁹ olma özelliğine sahip *et-Tezkire* adlı risâlesinde delilleri, Kitap sünnet ve imamların kavli olarak sıralamış ve bu deliller arasında müstakil olarak icmâa yer vermemiştir. Fakat eserinin satır aralarında icmâa değinen Şeyh Müfid, icmâi, imamın görüşünün dâhil olduğu ittifak olarak nitelendirmiştir.¹⁰ İcmâi müstakil olarak ele alıp kapsamlı bir şekilde inceleyen ilk Ca’ferî müellifi ise Şerîf el-Murtazâ’dır (ö. 436/1044).¹¹ Şerîf el-Murtazâ, hocası Şeyh Müfid’in icmâ konusunda kullandığı ilkeleri olgunlaştırmış ve meseleleri detaylandırarak sistematik bir hale kavuşturmuştur.¹²

Zeydîler gerek ümmetin gerekse Ehl-i beyt’in yaptığı ittifakları icmâ kapsamında değerlendirmişlerdir. Onlar, Ca’ferîler’in aksine “tarihsel süreç içerisinde icmâ konusunda çok fazla bir dönüşüm içerisinde olmamış, hicrî II. asırdan itibaren icmâi sabit bir kaynak olarak kullanmışlardır.”¹³ İcmâ konusunda Sünnîler’le aynı delilleri kullanan Zeydîler, ümmetin masum olduğunu ifade ederek onların yaptığı ittifakı da icmâ kapsamında değerlendirmişlerdir.¹⁴ Dolayısıyla Sünnî ve Zeydî mezheplerin icmâ anlayışı, “masum ümmet ittifakı”na dayanırken Ca’ferî mezhebinde “masum imam” anlayışına dayanmaktadır. Ancak icmâin şer’i delil oluşunu gösteren kat’i bir delil olmadığından Zeydîler, icmâin inkârını küfür olarak görmemişlerdir.¹⁵ Öte yandan Zeydîler, Ca’ferîler’in aksine tek başına imamın görüşünü icmâ kapsamında değerlendirmemişlerdir.¹⁶

İsmâîlîler’e göre ise icmâ şer’i bir delil değildir. Nitekim onlara göre icmâin delil olduğuna dair ileri sürülen “masum ümmet” anlayışı, hatalıdır. Dolayısıyla onlara göre ümmetin bir mesele hakkındaki ittifakı delil olamaz. İsmâîlîler’e göre ümmetin masum olduğuna dair getirilen âyet ve hadisler aslında Ehl-i beyt’in masum olduğunu göstermektedir.¹⁷

⁸ Muhammed Ali Teshîrî, “Usûlü’l-fıkıh: el-ictihad fî medreseti Ehl-i beyt”, *et-Tevhîd* 5 (ts.), 49; Âğa Büzürg-i Tahrânî, *Hasru’l-ictihad*, thk. Muhammed Ali Ensârî (Matbaatu’l-Hiyâm, 1401), 34-36.

⁹ bk. Ekinci, “Caferî Fıkıhının Doğuşu ve Dönemleri”, 535 vd.

¹⁰ bk. Muhammed b. Muhammed b. en-Nu’mân Şeyh Müfid, *et-Tezkire*, ts., 28, 45.

¹¹ bk. Şerîf el-Murtazâ, *ez-Zerâ ile usûli’ş-şerîa*, 2/196 vd.

¹² Ekinci, “Caferî Fıkıhının Doğuşu ve Dönemleri”, 535-536.

¹³ Fatih Yücel, *Zeydiyye ve Fıkıh Usulü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 158.

¹⁴ Ebû Tâlib Yahya b. el-Hüseyn Hârûnî, *el-Muczî fî usûli’l-fıkıh*, thk. Abdülkerim Cedbân, 2013, 2/408.

¹⁵ Sârimuddîn İbrahim b. Muhammed İbnü’l-Vezîr, *el-Fusûlü’l-lü’lü’iyye fî usûli fıkhi’l-’itrati’z-zekiyye ve a’lâmi’l-ümmeti’l-Muhammediyye*, thk. Yahyâ Sâlim İzzân (Sana: Merkezü’t-Turâs ve’l-Buhûsi’l-Yemenî, ts.), 260; Behrân, *Metnü’l-Kâfil*, 17.

¹⁶ İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevi’l-ukûl*, 145-146; İbnü’l-Vezîr, *el-Fusûlü’l-lü’lü’iyye*, 257; Behrân, *Metnü’l-Kâfil*, 16; Abdullah b. Hamza Mansûr-Billâh, *Safvetü’l-ihdiyâr* (Yemen: Merkezü Ehl-i Beyt, 1423), 251-252.

¹⁷ Nu’mân b. Muhammed Kadı Nu’mân, *İhtilâfu usûli’l-mezâhib*, thk. Mustafa Gâlib (Beyrut: Dâru Endelüs, 1983), 82-84.

Şîf mezheplerinin usûl-i fıkıh anlayışlarını ele alan çalışmalar bulunmakla birlikte bu çalışmalarda Şîf mezheplerin icmâ anlayışları, çalışmanın konusunu teşkil eden mezhebin görüşüyle sınırlandırılmıştır. Çalışma konumuzla alakalı müstakil bir araştırmaya rastlanılmamakla birlikte Şîf mezheplerin usûl konusunu inceleyen ve icmâ konusunu da ele alan kapsamlı çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda Mustafa Hayta'nın Ca'ferî usûl-i fikhını ele aldığı "*Şîa ve Usul*", Fatih Yücel'in Zeydî usûl anlayışını ortaya koyduğu "*Zeydiyye ve Fıkıh Usûlü*" ile Ahmet İkinci'nin İsmâilî usûl-i fikhını da kısmen ele aldığı "*Kadı Nu'mân ve İsmâilî Fıkıhının Teşekkülü*" çalışmaları öne çıkmaktadır. Zikredilen çalışmalar dışında Şîf mezheplerin icmâ anlayışlarını kısmen yansıtan usûl-i fıkıh çalışmaları da bulunmaktadır.¹⁸ Fakat Şîf mezheplerin icmâ anlayışlarını içeren müstakil bir çalışma olmadığı gibi bu mezhepler arasında icmâ karşılaştırmalı bir şekilde ele alıp değerlendiren bir çalışma da bulunmamaktadır.

Araştırmada Şîf mezheplerin icmâ konusundaki düşünceleri her bir mezhebin asli kaynaklarına müracaat edilmek suretiyle ana hatlarıyla verilecek, ulaşılan bilgiler ışığında Ca'ferî, Zeydî ve İsmâilî mezhepleri arasındaki ihtilaflar ve sebepleri ortaya konmaya çalışılacaktır. İlgili mezheplerin icmâ anlayışları ele alınırken detaylı bilgi için kapsamlı modern çalışmalar referans olarak gösterilecektir.

Araştırmada ilk olarak icmâ kabul eden Ca'ferî ve Zeydî mezheplerinin görüşleri aktarılıp bu mezheplere göre icmân tanımı, delil oluşu, gerçekleştiği şekiller, kısımları ve icmânın bilinme yolları gibi konular irdelenecektir. Ardından icmâ kabul etmeyen İsmâilî mezhebinin icmâ konusundaki görüşlerine yer verilecektir. Çalışma, elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

1. Ca'ferîyye Mezhebi

1.1. İcmâ¹⁹

Ca'ferîler'e göre icmâ, fetvası muteber olanların şer'i bir meselede sözlü veya fiili ittifaklarıdır.²⁰ Onlara göre icmân gerçekleşmesi, bilinmesi ve delil oluşu mümkündür.²¹

¹⁸ Konu hakkında yapılan çalışmalar için bk. Hayreddin Karaman, "Şiada Fıkıh Usulü ve Şer'i Deliller" (Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu, İstanbul: İSAV, 1993), 319-355; Samire Hasanova, *Hicri V-VI. Asır Câferî Usûl Âlimlerine Göre Delîl Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999); Abdullah Kahraman, "Sünnî-Şîf Polemiği (Tûsî Örneği)", *Marife* 3 (2005), 213-232; Abdullah Kavalcıoğlu, *Zeydiyye Mezhebinin Usul-i Fıkıh Kaynakları* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009); Fatih Yücel, "Zeydiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (15 Eylül 2021); Xueheretula Yıbıbul, *Zeydî Usûlcülerinden İmam Nâtik-Bilhak'ın İcmâ Anlayışı: el-Müczi Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

¹⁹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hayta, *Şîa ve Usul*, 277 vd; Mustafa Hayta, "Usûlü'd-Dîn Anlayışının Usûlü'l-Fıkıha Yansıması: İcmâ Örneği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 11-32.

²⁰ Hillî, *Meâricü'l-usûl*, 125; Şehîd-i Sâni, *Meâlimü'l-usûl*, 239.

²¹ Şehîd-i Sâni, *Meâlimü'l-usûl*, 239.

Şerîf el-Murtazâ, icmâ ile hüküm vermede kendilerine muhalif olanlarla görüş birliği içerisinde olduklarını belirtmekle birlikte onlarla aralarındaki asıl ihtilafın icmâ için ileri sürülen illet konusunda olduğunu kaydetmektedir.²² Ca’ferîler’e göre icmân delil oluşunun illeti, icmâ edilen konuya masum imamın görüşün dâhil olmasıdır. Nitekim onlara göre masum imam tek başına veya bir grupla da olsa verdiği hükümde kesinlikle hata etmez. Bundan dolayı bir mesele hakkında masum imamın verdiği hüküm ile bir topluluğun görüşü çelişecek olursa ilgili meselede masum imamın görüşü tercih edilir ve delil olarak kullanılır. Dolayısıyla Ca’ferîler’in masum imamın dâhil olduğu ittifakı icmâ olarak kabul etmeleri cemaatten kaynaklı değildir.²³

Ca’ferîler’in muhalif olarak nitelendirdiği mezheplere göre ise icmân delil oluşunun illeti, hatada ittifak etmeleri mümkün olmayan ümmet ittifakıdır.²⁴ Ca’ferîler’e göre gerek ümmetin tamamından gerek bir kısmından gerekse âlimler tarafından bir mesele hakkında icmân iddiası yeterli değildir. Onlara göre icmân gerçekleşebilmesi için ilgili ittifaka masum imamın görüşünün de dâhil olması gerekir.²⁵ Bu bağlamda masum imama muhalefet eden çoğunluğun bir mesele hakkındaki ittifakları icmâ olarak nitelendirilemez.²⁶

İcmâ, masum olduğu kesin olarak bilinen imamın söz, fiil ve takrirleriyle gerçekleştiği için Ca’ferîler tarafından kesin bilgi olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla onlara göre bir mesele hakkında yapılan icmâ zannî delile dayandırılmaz. Öte yandan daha önce üzerinde icmâ edilen bir mesele hakkında sonradan ihtilaf edilerek başka bir icmâ da kurulamaz. Nitekim bu durumda ilk icmâ, dolayısıyla masum imam sözü hatalı olacaktır ki bu da mümkün değildir.²⁷ Ca’ferîler’e göre Hz. Peygamber’e veya masum imama muhalefet edilmesinin caiz olmadığı her konuda icmâa muhalefet etmek de caiz değildir.²⁸ Diğer taraftan icmâda bulunanların ölünceye kadar bu görüş üzerine kalmaları yani asrın inkırâzı, icmân gerçekleşmesi için Ca’ferî mezhebinde şart değildir. Nitekim icmân delil oluşu bir mesele hakkında yapılan ittifaktan kaynaklanmaktadır. Bu da inkırâzü’l-asır olmadan önce de var olan bir durumdur.²⁹

Ca’ferîler’in kendi mezheplerine tabi olanların bir mesele hakkındaki ittifaklarını icmâ kapsamında değerlendirmeleri, mesele hakkında masum imamın görüşü bilinmediği durumlarda söz konusu olmaktadır. Nitekim onlara göre Ca’ferîler arasında bir meselenin

²² Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’s-şerîa*, 2/199, 214.

²³ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’s-şerîa*, 2/199; Şehîd-i Sâni, *Meâlimü’l-usûl*, 240; Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi’l-imâmet*, 280 vd.

²⁴ Şeyh Müfid, *et-Tezkire*, 45.

²⁵ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’s-şerîa*, 2/198; Ebû Ca’fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali Tûsî, *el-Udde fi usûli’l-fikh* (Kum: Matbaatu Setâre, 1418), 2/602.

²⁶ Tûsî, *el-Udde fi usûli’l-fikh*, 2/602-603.

²⁷ Hillî, *Meâricü’l-usûl*, 130.

²⁸ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’s-şerîa*, 2/218.

²⁹ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’s-şerîa*, 2/227.

hükmü hakkında icmâ gerçekleşmişse ve konu hakkında masum imamın görüşü bilinmiyorsa bu durumunda yapılan icmâ, mesele hakkında masum imamın görüşünü keşfettiği için delil kabul edilmektedir.³⁰ Dolayısıyla her ne kadar cemaatin bir konuda ittifakı icmâ olarak değerlendirilmiş gözükse de aslında üzerinde ittifak edilen hüküm, masum imama atfedildiği için icmâ değeri kazanmaktadır.

İcmânın her asırda delil olacağına dair ileri sürdükleri delilin, aklı olduğunu belirten Ca'ferîler, aklen her asırda masum bir imamın bulunması gerektiğini ileri sürmektedirler. Buna bağlı olarak masum imamın söz, fiil ve takriiriyle gerçekleşen icmâ her asırda meydana gelmektedir.³¹ Tûsî, delil oluşu akli gerekçelere dayandığı için icmânın, usûl-i fıkıh konuları içerisinde yer almaması gerektiğini savunmaktadır. Nitekim ona göre usûl-i fıkıh, naslarla bağlantılı bir ilim dalıdır. Dolayısıyla delil olduğu nas tarafından belirlenmeyen icmâ, kıyas, içtihad vb. konuların usûl-i fıkıh konuları kapsamında değerlendirilmesi doğru değildir.³²

Ca'ferîler muhalif olarak niteledikleri mezheplerin, icmânın ümmet tarafından meydana gelebileceğine dair ileri sürdükleri "Yolun doğrusu kendine apaçık belli olduktan sonra Resûlullah'a karşı çıkan ve *müminlerin yolundan* başkasını izleyen kimseyi saptığı yönde bırakırız ve onu cehenneme atarız..."³³, "İşte böylece, siz insanlara şahit olabilirsiniz, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık."³⁴ ve "Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız."³⁵ ayetleri ile Hz. Peygamber'den yapılan "Ümmetim hata üzerinde ittifak/icmâ etmez." rivayetini yorumlayarak ilgili ayet ve hadiste mümin ile ümmet kelimelerinden masum imamların kastedildiğini ileri sürmektedirler. Nitekim Ca'ferîler'e göre birinci âyetin zahir anlamı hakiki müminlere tabi olmanın vacip olduğunu göstermektedir.³⁶ İlgili ayette المؤمنون kelimesiyle zâhiren ve bâtinen müminler kastedilmekte ve bu anlamda mümin olanlar ise masum imamlardır.³⁷ Öte yandan المؤمنون kelimesindeki ال takısının "istiğrak" için olması yani tüm müminleri kapsamaması da şart değildir. Nitekim ال harfi, bazı müminleri kapsayacak şekilde "ahd-i zihni" anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla المؤمنون kelimesindeki ال harfi iki farklı anlama kabil olduğu için ayet mücmel kabul edilir. Bu durumda المؤمنون kelimesinin en az olana yani bazı müminlere hamledilmesi gerekmektedir. İlgili ayetin bir kısım müminlere hamledilmesi masum

³⁰ Hillî, *Meâricü'l-usûl*, 126; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-imâmet*, 281.

³¹ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli's-şerîa*, 2/199, 225; Tûsî, *el-Udde fi usûli'l-fıkıh*, 1/8; 2/602; Hillî, *Meâricü'l-usûl*, 126; Hillî, *Meâricü'l-usûl*, 131; Şehîd-i Sâni, *Meâlimü'l-usûl*, 240.

³² Tûsî, *el-Udde fi usûli fıkıh*, 1/8.

³³ *Kur'an Yolu* (Erişim 16 Ekim 2023), en-Nisâ 4/115.

³⁴ *Kur'an Yolu* (Erişim 16 Ekim 2023), el-Bakara 2/143.

³⁵ *Kur'an Yolu* (Erişim 16 Ekim 2023), Âl-i İmrân 3/110.

³⁶ Hillî, *Meâricü'l-usûl*, 127; Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli's-şerîa*, 2/202.

³⁷ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli's-şerîa*, 2/202.

imamlara hamledilmesinden öncelikli değildir. Dolayısıyla ilgili ayette kastedilenler masum imamlardır.³⁸

İkinci ayetin zahir anlamıyla amel edilmesi durumunda “ümmetin adil şahitler” olduğu anlamına geleceği ve bunun sonucu olarak da ümmetin her bir ferдинin adil şahit olması gerekli kılacağını belirten Ca’ferîler, ümmetin her bir ferдинin adil şahitler olduğunu söylemenin vakıadan uzak bir durum olduğunu belirterek ayetten masum imamların kastedildiğini söylemenin daha isabetli olacağını kaydederler.³⁹

Üçüncü ayet المؤمنون kelimesi ilk iki ayette olduğu gibi tüm Müslümanları kapsamaktadır. Ancak Ca’ferîler ilgili ayetin, ümmetin bir kısmına hasredilmesi gerektiğini savunarak diğer ayetlerde olduğu gibi bu ayette de ümmetten kast edilenin masum imamlar olduğunu belirtmektedirler.⁴⁰

Hz. Peygamber’den yapılan “Ümmetim hata üzerinde ittifak/icmâ etmez” rivayetinin âhâd haber olduğunu ileri süren Ca’ferîler, bu rivayetın kesin bilgi içermediğini ifade etmektedirler.⁴¹ Onlara göre şayet ilgili rivayet sahih kabul edilecek olsa bile ümmetten kastedilen, masum imamın dâhil olduğu çoğunluktur.⁴²

Ca’ferîler, icmâ konusunda kendilerine yöneltilmesi muhtemel eleştirilere de cevap vermektedirler. Bu eleştirilerin başında “Size göre bir mesele hakkında yapılan ittifakın icmâ kabul edilebilmesi için masum imamın bu ittifaka dâhil olması gerekmektedir. Öyleyse icmâın delil olduğunu söylemenin bir anlamı yoktur. İcmâ delili yerine masum imamın söz, fiil ve takrirleri demek daha doğru olacaktır” gelmektedir. Masum imamın, gaybet döneminde olduğu gibi bazı sebeplerden dolayı bilinemeyebileceğini ileri süren Ca’ferîler, bu gibi durumlarda masum imamın bir mesele hakkındaki görüşünün ne olduğunun da bilinmesinin mümkün olmadığını savunmaktadırlar. Dolayısıyla masum imamın bir mesele hakkındaki görüşünü öğrenmek için mezhep âlimlerinin üzerinde icmâ ettiği konulardan yardım alınması gerekmektedir. Onlara göre her ne kadar masum imamın şahsı bilinmesi de onun görüşünün mezhep âlimleri tarafından yapılan icmâa dâhil olduğu kabul edilmektedir. Bu sebeple onlara göre Ca’ferî mezhebine tabi olanlar veya mezhep âlimleri tarafından gerçekleştirilen icmâ, ayrı bir önemi haizdir.⁴³ Bu durumda ümmetin (mezhep

³⁸ Detaylı bilgi için bk. Tûsî, *el-Udde fî usûli fikh*, 2/605 vd; Hillî, *Meâricü’lusûl*, 127 vd.

³⁹ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’ş-şerîa*, 2/207; Tûsî, *el-Udde fî usûli fikh*, 2/613-614; Hillî, *Meâricü’lusûl*, 129.

⁴⁰ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’ş-şerîa*, 2/208; Tûsî, *el-Udde fî usûli fikh*, 2/216-217.

⁴¹ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’ş-şerîa*, 2/208; Hillî, *Meâricü’lusûl*, 129.

⁴² Hillî, *Meâricü’lusûl*, 129; Şerif el-Murtazâ, *eş-Şâfi fî’l-imâmet*, 281.

⁴³ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’ş-şerîa*, 2/213-214; Tûsî, *el-Udde fî usûli fikh*, 2/603, 628-629; Hillî, *Meâricü’lusûl*, 132; Hayreddin Karaman, “Ca’feriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (25 Nisan 2023).

müntesiplerinin) yaptığı icmân delil olması masum imamın görüşünü keşfetmesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁴

1.2. İcmân Gerçekleşeceği Konular

Ca'ferîler'e göre ümmetin (İmâmiyye mezhebine tabi olanlar) üzerinde icmâ ettiği her mesele doğrudur ve bu da üzerinde icmâ edilen hükümlerin doğru olmasını gerekli kılmaktadır. İcmâ yoluyla ulaşılan doğru bilgiyi iki kısma ayıran Ca'ferîler, icmân gerçekleştiğinin bilinmesinin mümkün olduğu konularda yapılan icmâî hüccet olarak kabul etmekte iken icmânın bilinmesinin mümkün olmadığı konularda yapılan icmâî ise doğru kabul etmelerine rağmen bu iccâm hüccet olamayacağını belirtmektedirler. Nitekim onlara göre bir şeyin hüccet olması o şeyin doğru olmasından farklı bir durumdur. Zira doğru sadece kişiyi, hüccet ise herkesi bağlamaktadır.⁴⁵

Ca'ferîler bilinmesi, masum imamın varlığını gerektiren konularda yani akılla bilinebilecek meselelerde icmâ ile istidlalde bulunmayı sahih kabul etmemektedirler. Ancak imamın bilinmesine bağlı olmayan konularda yapılan icmâ ile istidlalde bulunmayı sahih görmektedirler.⁴⁶ Bu bağlamda onlara göre icmâ, sem'iyât konularında gerçekleşirken araştırma ve bilgi edinme yoluyla elde edilen meselelerde ise gerçekleşmemektedir.

Şerîf el-Murtazâ, muhalif mezheplere nazaran kendilerinin icmâa dâhil ettikleri konuların çok daha kapsamlı olduğunu kaydetmektedir. Nitekim Şerîf el-Murtazâ, muhaliflerin icmâ ile sadece şer'î hükümleri tespit etmelerine karşın kendilerinin masum imamın bilinmesinin öncelikli olmadığı her konuda icmâî delil olarak kullandıklarını kaydetmektedir. Ca'ferîler'e göre nübüvvet, Kur'ân vb. konularda da icmâ tahakkuk etmektedir. Örneğin; ümmet bir kişinin peygamber olduğu hususunda icmâ edecek olursa bu durumda icmâ gerçekleşir. Aynı şekilde onlara göre Allah'ın kelamı olduğuna dair bir kelam üzerinde icmâ edilecek olursa bu durumda da icmâ tahakkuk eder ve delil olarak kullanılır.⁴⁷ Bu bağlamda Ca'ferîler, Kur'ân'ın sahih olduğundan habersiz olanlar veya Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu bilmeyenler için bu konularda yapılan icmâî sahih kabul etmektedirler. Nitekim onlara göre icmânın delil olması Kur'ân veya Peygamber'in bilinmesine bağlı değildir. Ancak muhalif mezheplere göre icmânın bilinmesi Kitap ve sünnetin bilinmesine bağlıdır. Çünkü onlara göre bu iki kaynak icmân hüccet olmasının aslını teşkil etmektedir.⁴⁸

⁴⁴ Ca'ferîler'e göre icmânın delilleri hiyerarşisindeki bu konumuna mukabil Mutezilî ve Sünnî fıkıh mezheplerinin icmâ ile ilgili kanaatleri için bk. Yusuf Erdem Gezgın, "Hicri Beşinci Asır Mu'tezile ve Hanefî Fıkıh Usûlü Literatüründe İcmâ Teorisi", *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi* 5 (2021), 231-262.

⁴⁵ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli's-şerîa*, 2/215.

⁴⁶ Hillî, *Meâricü'lusûl*, 130; Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli's-şerîa*, 2/216.

⁴⁷ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli's-şerîa*, 2/216.

⁴⁸ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli's-şerîa*, 2/217.

1.3. İcmân Gerçekleşme Şekilleri

Ca’ferîler’e göre icmâ kavli, amelî, hem kavli hem de amelî olarak gerçekleşebilir. Ancak bu şekillerin her birinde icmân takiiye yoluyla yapılıp yapılmadığının araştırılması gerekmektedir. Nitekim takiiye doğru olmayan sözü izhar etmek veya hak olmayan fiili yapmaktır. Bu durumda yapılan ittifak icmâ kapsamında değerlendirilemediği gibi delil olarak da kullanılamaz. Öte yandan bir mesele hakkında verilen hükme rıza gösteriliyor ve hak olduğuna inanılıyorsa bu durumda sükûti icmâ meydana gelmiş olacaktır. Bu şekilde gerçekleşen icmâda takiiye yapılıp yapılmadığı araştırılmaz. Çünkü rıza kalbin, takiiye ise organların eylemidir.⁴⁹

1.4. İcmâ Kapsamında Değerlendirilen İttifaklar

Ca’ferîler’e göre sayılarının çok veya az olmasına bakılmaksızın masum imamın görüşünün dâhil olduğu her hangi bir grubun görüşüyle icmâ gerçekleşir. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere onlara göre icmân illeti masum imamın kavlidir. Masum imamın kavlinin dâhil olduğu ittifakı temsil edenlerin az veya çok olması icmân gerçekleşmesi için gerekli değildir.⁵⁰

Bir mesele hakkında ihtilaf edilip farklı hükümler ileri sürüldükten sonra aynı mesele hakkında daha sonra bu görüşlerden biri üzerinde ittifak edilecek olursa Ca’ferîler’e göre yapılan ittifakın önceki ihtilaftan bağımsız yeni bir icmâ olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.⁵¹ Öte yandan onlara göre masum imamın sözünün dâhil olmadığı Medine halkının uygulaması icmâ olarak değerlendirilemez. Dolayısıyla Ca’ferîler, Medineliler’in ittifak ettiği bir konuda onlara muhalefet etmekte bir mahzur görmemektedirler.⁵²

1.5. İcmân Bilinme Yolları

Ca’ferîler’e göre icmâda masum imamın kavli muteber olduğu için icmân bilinmesi masum imamın görüşünün bilinmesine bağlıdır. İmamın bir mesele hakkındaki görüşünün bilinmesi ise iki yolla gerçekleşir. Birincisi icmâ konusunun masum imamdan işitilmesi yoluyla kavline şahit olmakla, ikincisi ise kesin bilgiyi ifade edecek mütevâtir haber yoluyla masum imamın görüşünün nakledilmesiyle olur.⁵³

Onlara göre masum imamın görüşünün tespit edilebilmesi için farklı durumlar göz önünde bulundurulmalıdır. Bunlardan birincisi, İmâmiyye mezhebine müntesip âlimler bir meselenin hükmü hakkında görüş birliğine varmış olmakla birlikte ilgili ittifaka muhalefet eden bulunursa bakılır; şayet muhalifin nesebi maruf olup masum imam olmadığı biliniyorsa onun görüşü delil olmaz. Ancak muhalefet edenin nesebi bilinmiyorsa onun sözüne itibar edilmesi gerekir. Nitekim muhalefet edenin masum imam olma ihtimali vardır.

⁴⁹ Tûsî, *el-Udde fî usûli fikh*, 2/635; Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’s-şerîa*, 2/218; Hillî, *Meâricü’l-usûl*, 134.

⁵⁰ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’s-şerîa*, 2/219; Hillî, *Meâricü’l-usûl*, 131.

⁵¹ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’s-şerîa*, 2/229; Şehîd-i Sâni, *Meâlimü’l-usûl*, 248-249.

⁵² Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerîa ile usûli’s-şerîa*, 2/241.

⁵³ Hillî, *Meâricü’l-usûl*, 132; Tûsî, *el-Udde fî usûli fikh*, 2/628-629.

Bu durumda ittifak edenlerin değil de muhalefet edenin görüşü delil kabul edilir.⁵⁴ İkincisi ise İmâmiyye'nin ittifakına muhalefet edenin nesebi bilinmiyorsa bu durumda onun tevhid, adl, imâmet ve ircâ' gibi usûl konularında mezhebin genel kabul görmüş usûl kurallarına göre mi yoksa kendilerine muhalif olan mezheplerin usûlüne göre mi hüküm verdiğine bakılır. Şayet ittifaka muhalefet eden, muhalif mezheplerin usûlüne göre hüküm veriyorsa bu durumda onun nesebine bakılmaksızın görüşü reddedilir.⁵⁵

Ca'ferîler, bir meselenin hakkında İmâmiyye mezhebine müntesipler arasında ihtilaf varsa bu durumda masum imamın görüşünün hangi tarafın görüşüne uygun olduğunun nasıl tespit edileceği hususunda da bazı kurallar belirlemişlerdir. Onlara göre bu durumda ihtilaf edilen meseleye bakılması gerekir. İhtilaf edenlerin ileri sürdükleri delillerden hangisi kesin bilgiyi ifade edecek düzeyde Kitap ve sahih sünnete dayanıyorsa o görüş sahihtir ve masum imamın görüşü de bu doğrultudadır. Ancak her iki tarafın delilleri de kesin bilgiyi ifade etmiyorsa bu durumda ihtilaf edenlere bakılır. Şayet ihtilaf edenlerden bir tarafın nesebi ve kim olduğu biliniyorsa onun görüşüne itibar edilmez. Nitekim tanındığı için onun masum imam olmadığı bilinmektedir. Bu durumda nesebi bilinmeyen görüşü delil kabul edilir. Öte yandan ihtilaf eden her iki gruptakilerin de nesebi ve kim oldukları bilinmiyorsa bu durumda iki görüşten birisiyle amel edilmesinde muhayyer olunur.⁵⁶ Ancak Ca'ferîler, mezhepte ileri sürülen iki görüşten hangisinin doğru olduğu bilinmiyor ve görüşlerden birini seçmek için bir tercih sebebi de bulunmuyorsa masum imamın gizlenmesinin câiz olmadığını kaydederler. Onlara göre bu durumda masum imam ortaya çıkarak hak görüşü izhar etmesi veya güvendiği kişiler⁵⁷ aracılığıyla doğru görüşü ümmete bildirmesi gerekmektedir.⁵⁸

1.6. İcmâda Görüşlerine İtibar Edilecek Olanlar

Bir mesele hakkında icmâ olduğunu ileri sürenlerin, usûl ve fûrû konularındaki bilgi birikimlerine bakılması gerektiğini savunan Ca'ferîler, mezhep âlimlerinin ittifak ettikleri meseleleri icmâ kapsamında değerlendirmektedirler. Diğer taraftan mezhebin usûl ve fûrûunu bilmeyenler bir konu hakkında ittifak etseler dahi bunu icmâ olarak görmezler.⁵⁹ Sonuç itibarıyla Ca'ferîler mezhep âlimlerinin, fakihlerinin ve Ehl-i beyt'in bir mesele hakkındaki ittifaklarını icmâ kapsamında değerlendirmektedirler.

2. Zeydiyye Mezhebi

2.1. İcmâ⁶⁰

⁵⁴ Tûsî, *el-Udde fî usûli fikh*, 2/628; Hillî, *Meâricü'l-usûl*, 132-133.

⁵⁵ Hillî, *Meâricü'l-usûl*, 133; Tûsî, *el-Udde fî usûli fikh*, 2/628-629.

⁵⁶ Tûsî, *el-Udde fî usûli fikh*, 2/269-270; Şehîd-i Sâni, *Meâlimü'l-usûl*, 247.

⁵⁷ İmamla halk arasında iletişimi sağlayan Sefirler için bk. İkinci, "Caferî Fikhinin Doğuşu ve Dönemleri", 527 vd. Mustafa Öz, "Sefir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (10 Ocak 2023).

⁵⁸ Tûsî, *el-Udde fî usûli fikh*, 2/270.

⁵⁹ Tûsî, *el-Udde fî usûli fikh*, 2/636.

⁶⁰ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yücel, *Zeydiyye ve Fıkıh Usulü*, 158-191; Ayrıca bk. Ahmet İkinci, *Zeydî*

Zeydîler’e göre icmâ; Hz. Muhammed’in vefatından sonra onun ümmetinden âdil müçtehitlerin, herhangi bir dönemde herhangi bir konu üzerinde ittifak etmeleridir.⁶¹ Zeydîler tanımda yer verdikleri “herhangi bir dönem”den her asırda icmânın gerçekleşebileceğini kastetmektedirler. Onlara göre bir mesele hakkında yapılan ittifaka bir veya iki kişi muhalefet edecek olursa icmâ gerçekleşmez.⁶² Zeydîler’e göre üzerinde icmâ edilen konu dini bir mesele olabileceği gibi dünyevi bir mesele de olabilir.⁶³

Zeydî âlimler arasında icmân bilfiil gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Zeydî usûlcülerin çoğunluğu icmân sadece sahabe döneminde gerçekleştiğini ileri sürerken bazı Zeydîler ise icmân sadece Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hasan ve Hüseyin tarafından gerçekleştirildiğini belirtmektedirler.⁶⁴ Öte yandan Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hasan ve Hüseyin’den oluşan dört masum ile her asırda Hasan ve Hüseyin soyundan, baba cihetinden gelen müçtehit imamların yaptığı ittifakın da icmâ olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği konusunda da Zeydîler arasında farklı görüşler bulunmaktadır.⁶⁵

Zeydîler’e göre icmâ âm ve hâs olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Âm icmâ, ümmetin yapmış olduğu icmâ ifade ederken hâs icmâ ise Ehl-i beyt’in yapmış olduğu icmâ göstermektedir. Zeydîler, Ahzâb suresi 33. ayetini⁶⁶ ve hadis kitaplarının fedâil bölümlerinde Ehl-i beyt hakkında vârid olan rivayetleri delil göstererek onların masum olduklarını ifade etmektedirler.⁶⁷ Bundan dolayı Zeydîler, Ehl-i beyt topluluğunun⁶⁸ ittifakını icmâ kapsamında değerlendirmişlerdir.⁶⁹ Öte yandan Zeydîler, Ca’ferîler’in aksine kendi mezheplerine tabi olmayanların gerçekleştirdikleri icmâ da kabul etmektedirler.

Zeydîler’e göre icmân hilafına haber-i vâhid yoluyla bir görüş nakledilecek olursa mezhepte tercih edilen görüşe göre icmâ haber-i vâhid ile sabit olmuşsa yapılan muhalefet icmâ geçersiz kılarken mütevâtir bir delile dayanan icmâa, bu yolla yapılan muhalefetle ortadan kalkmaz.⁷⁰

Fıkhının Gelişimi ve Hâdî-İlelhak (İstanbul: Kitap Dünyası, 2019), 71-73.

⁶¹ İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevi’l-ukûl*, 138; Behrân, *Metnü’l-Kâfil*, 15; Kasım, *Hidâyetü’l-’ukûl*, 1/490.

⁶² İbnü’l-Vezîr, *el-Fusûlü’l-lü’lü’iyye*, 250.

⁶³ İbnü’l-Vezîr, *el-Fusûlü’l-lü’lü’iyye*, 252; İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevi’l-ukûl*, 138; Kasım, *Hidâyetü’l-’ukûl*, 1/491.

⁶⁴ İbnü’l-Vezîr, *el-Fusûlü’l-lü’lü’iyye*, 245.

⁶⁵ İbnü’l-Vezîr, *el-Fusûlü’l-lü’lü’iyye*, 246.

⁶⁶ “Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtu verin. Allah’a ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

⁶⁷ Behrân, *Metnü’l-Kâfil*, 16; Mansûr-Billâh, *Safvetü’l-ihytiâr*, 246; İbnü’l-Vezîr, *el-Fusûlü’l-lü’lü’iyye*, 256..

⁶⁸ Burada Ehl-i beyt’ten kastedilen; Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hasan ve Hüseyin’den oluşan dört masum ile her asırda Hasan ve Hüseyin soyundan, baba cihetinden gelen müçtehit imamlardır. bk. İbnü’l-Vezîr, *el-Fusûlü’l-lü’lü’iyye*, 246.

⁶⁹ İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevi’l-ukûl*, 149 vd; Behrân, *Metnü’l-Kâfil*, 16; Ehl-i beyt icmâ örnekleri için bk. Ekinci, *Zeydî Fıkhının Gelişimi ve Hâdî-İlelhak*, 198-203.

⁷⁰ İbnü’l-Vezîr, *el-Fusûlü’l-lü’lü’iyye*, 252.

Zeydîler, Müslümanların üzerinde ittifak ettikleri amelin ne amaçla yapıldığı bilinsin veya bilinmesin fark etmeksizin bununla amel edilmesinin gerekli olduğunu belirtmektedirler.⁷¹ Onlara göre Müslümanlar tarafından üzerinde ittifak edilen şeye muhalefet edilmesi haramdır. Hatta Zeydîler'e göre bir mesele hakkında Müslümanlar bir hükümde ittifak etseler ve ilgili mesele hakkında Hz. Peygamber'den zahiren bu ittifaka muhalif bir rivayet gelecek olursa bu durumda ümmetin ittifakıyla amel edilmesi vaciptir. Onlara göre mesele hakkında gelen farklı rivayetin te'vil edilmesi gerekir. Nitekim Müslümanlar, Hz. Peygamber'den rivayet edilen hususun yaptıkları ittifaka ters düştüğü kanaatinde olsalardı sünnetin hilafına icmâ etmezlerdi.⁷² Çünkü ümmet, yanlış bir şey üzerinde ittifak etmez. Dolayısıyla ümmetin üzerinde icmâ etiği mesele doğru olandır ve bir delile dayanmaktadır.⁷³

Zeydîler'e göre icmâa katılanların ölünceye kadar bu görüş üzerine kalmaları (asrın inkırâzı) icmân gerçekleşmesi için şart değildir. Nitekim onlara göre icmâ herhangi bir dönemde kısa bir zaman diliminde bile gerçekleşecek olursa buna muhalefet etmek câiz değildir.⁷⁴ Öte yandan bir konu hakkında icmâ gerçekleşebilmesi için ilgili mesele hakkında daha önce ihtilaf bulunmaması da şart değildir. Örneğin; önceki asırlarda hakkında ihtilaf edilen ve farklı görüşlerin ileri sürüldüğü bir mesele hakkında daha sonraki asırda bu görüşlerden birisi üzerinde ittifak edilecek olursa bu durumda icmâ gerçekleşmiş olur.⁷⁵ Onlara göre bir mesele hakkında icmâ tahakkuk ettikten sonra yapılan icmâa karşın başka bir icmâ gerçekleştirilemez.⁷⁶

Zeydîler'e göre Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in bir mesele hakkında görüşleri icmâ kapsamında değerlendirilemez. Aynı şekilde dört halifenin görüşleri de icmâ kapsamında görülemez. Fakat onlara göre Hz. Ali masum olduğundan onun sözü delil olup ondan yapılan rivayetler Hz. Peygamber'den yapılan âhâd haberler gibi kabul edilmektedir. Ayrıca Zeydîler'e göre Medine halkının ittifak ettiği bir görüşle de icmâ meydana gelmeyeceği gibi Ca'ferîler'in iddiasının aksine Ehl-i beyt'ten tek bir imamın görüşüyle de icmâ gerçekleşmez. Nitekim bunlar ümmetten bir grup olup ümmetin tamamını temsil etmemektedirler.⁷⁷

⁷¹ Hârûnî, *el-Muczî*, 2/406, 410; İbnü'l-Vezîr, *el-Fusûlü'l-lü'lü'yye*, 245; Mansûr-Billâh, *Safvetü'l-ihdiyâr*, 2/406.

⁷² Mansûr-Billâh, *Safvetü'l-ihdiyâr*, 272.

⁷³ Mansûr-Billâh, *Safvetü'l-ihdiyâr*, 273.

⁷⁴ Mansûr-Billâh, *Safvetü'l-ihdiyâr*, 280; İbnü'l-Vezîr, *el-Fusûlü'l-lü'lü'yye*, 249; İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevîl-ukûl*, 139; Behrân, *Metnü'l-Kâfil*, 15.

⁷⁵ İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevîl-ukûl*, 140; İbnü'l-Vezîr, *el-Fusûlü'l-lü'lü'yye*, 253; Behrân, *Metnü'l-Kâfil*, 15.

⁷⁶ İbnü'l-Vezîr, *el-Fusûlü'l-lü'lü'yye*, 254; Hârûnî, *el-Muczî*, 2/418; Behrân, *Metnü'l-Kâfil*, 15; İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevîl-ukûl*, 144-145.

⁷⁷ İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevîl-ukûl*, 145-146; İbnü'l-Vezîr, *el-Fusûlü'l-lü'lü'yye*, 257; Behrân, *Metnü'l-Kâfil*, 16; Mansûr-Billâh, *Safvetü'l-ihdiyâr*, 251-252.

2.2. İcmân Delil Oluşu

Zeydîler’e göre icmân delil oluşu şer’i delillere dayanmaktadır.⁷⁸ Zeydîler’in icmâ için ileri sürdükleri delillerin başında “Yolun doğrusu kendine apaçık belli olduktan sonra Resûlullah’a karşı çıkan ve *müminlerin yolundan* başkasını izleyen kimseyi saptığı yönde bırakırız ve onu cehenneme atarız...”⁷⁹ âyeti yer almaktadır. Nitekim bu ayette müminlerin yolundan başka yollara tabi olanlar, Allah Teâlâ tarafından tehdit edilmiştir. Dolayısıyla ilgili ayet, Müslümanların ittifakına muhalefet edilmesinin câiz olmadığını göstermektedir. Nitekim Müslümanlara muhalefet, onların yolundan ayrılarak başka bir yola girme şekliyle de tezahür etmektedir.⁸⁰

Zeydîler, Ca’ferîler’in aksine ilgili ayette geçen المؤمنون kelimesindeki ال takısının istiğrak ifade ettiğini dolayısıyla ilgili ayetin tüm müminleri kapsadığını belirtmektedirler. Nitekim onlara göre ال takısı ahd-i zihnî yani zihinde malûm olanlar için kullanılmadığı durumlarda istiğraka hamledilmesi gerekmektedir.⁸¹ İlgili ayette de ال takısının ahd-i zihnî için kullanıldığını gösteren bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla Zeydîler’e göre bu ayetten masum imamların kastedildiğine dair herhangi bir delil bulunmamaktadır.

Zeydîler, icmân delil oluşuna sünnetten “Ümmetim hata üzerinde ittifak/icmâ etmez.” rivayetini göstermektedirler. Onlara göre ilgili hadis, ümmetin hata üzerine birleşmelerinin mümkün olmadığını ve onların ittifak ettikleri meselenin doğru olduğunu göstermektedir. Bu durumda ümmetin icmâ ettiği bir meselede onlara tabi olmak vaciptir.⁸² Zeydîler, bu rivayetin haber-i vâhid olduğunu dolayısıyla bunun icmâa delil olamayacağını iddia edenlere cevap vermektedirler. Nitekim Zeydîler’e göre her ne kadar bu rivayet haber-i vâhid yoluyla bizlere ulaşmışsa da ilgili rivayetin mütevâtir olduğuna dair delillerin bulunduğunu belirtmektedirler. Zeydîler, bu görüşlerini ispat etmek için konu hakkında Ebû Hâşim el-Cübbâî (ö. 321/933) ve Ebû Abdullah el-Basrî’nin (ö. 369/979-80) görüş ve tercihlerini referans göstermektedirler.⁸³ Nitekim onlara göre bu rivayetin lafzı haberi vâhid ise de manası mütevâtirdir. Çünkü her ne kadar ilgili rivayet tek başına mütevâtir olmasa da ümmetin hata üzerinde icmâ etmeyeceğini ifade eden birçok farklı rivayet bulunmaktadır. Onlara göre bu manayı ifade eden rivayetlerin tamamı göz önünde bulundurulduğunda ilgili rivayetin mütevâtir haber gibi değerlendirilmesi gerekmektedir.⁸⁴

⁷⁸ İbnü’l-Vezîr, *el-Fusûlü’l-lü’lü’iyye*, 246-247.

⁷⁹ en-Nisa 4/115.

⁸⁰ Hârûnî, *el-Muczî*, 2/408.

⁸¹ Hârûnî, *el-Muczî*, 417.

⁸² Hârûnî, *el-Muczî*, 2/421.

⁸³ Hârûnî, *el-Muczî*, 2/422 Konu hakkında detaylı bilgi için bk. 2/423 vd.

⁸⁴ Hârûnî, *el-Muczî*, 2/430 İlgili rivayetler için bk. 2/430 vd.

2.3. İcmân Gerçekleşme Şekilleri

Zeydîler'e göre icmâ söz, fiil ve bir fiilin terkedilmesiyle gerçekleşmektedir.⁸⁵ Öte yandan bir konu hakkında bir kısım âlim tarafından bir hüküm nakledilirken diğer bir kısım âlim, ilgili hükme rıza göstermek anlamında sessiz kalacak olurlarsa bu durumda da icmâ gerçekleşir.⁸⁶

Zeydîler'e göre sükûti icmâ, bir dönemde söylenen bir sözün yayıldıktan sonra onu inkâr eden birisi bulunmadığı durumlarda söz konusu olur. Onlara göre sükûti icmâda yapılan icmân içtihadı bir konu mu olduğuna veya ittifak edilen meselede haklı olanın bir kişi mi olduğuna bakılması gerekir. Şayet mesele hakkında haklı olan bir kişi olduğunda bazıları ilgili mesele hakkında bir hüküm verir diğerleri ise bir maslahattan ötürü sükût ederse bu durumda icmâ gerçekleşmiş olmaz. Bu bağlamda Zeydîler Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halife olmalarında çoğunluğun ittifakı karşısında sessiz kalanları bu bağlamda değerlendirmişlerdir. Ancak içtihadı bir mesele hakkında doğrunun bir kişide olduğu belirtilerek hüküm verilecek olursa bu durumda yapılan icmâ geçerlidir.⁸⁷

Zeydîler'e göre bir mesele hakkında hüküm vermekle sorumlu olunmadığı durumlarda icmâ gerçekleşmez. Ayrıca böyle bir konu hakkında verilen hüküm karşısında sessiz kalmak da sükûti icmâ kapsamında değerlendirilemez. Örneğin "Ammâr, Huzeyfe'den daha faziletlidir" söyleminde olduğu gibi bununla icmâ gerçekleşmediği gibi bu iddia karşısında sükût etmek de icmân sübutu için delil olarak değerlendirilemez. Nitekim bizler Ammâr'ın Huzeyfe'den daha faziletli olduğuna dair hüküm vermekle mükellef değiliz. Ancak Zeydîler'e göre bir meselenin hükmünü vermekle sorumlu olunması durumunda sükût edilen konuya bakılır. Şayet üzerinde icmâ edilen konu hakkında yapılan icmân aksine hüküm bildiren kesin bilgi varsa bu durumda Müslümanların sükûtu rıza kapsamında değerlendirilmez. Örneğin: Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halifeliği hakkında bir kısım sahâbenin yaptığı sükût bu bağlamda değerlendirilir. Ancak üzerinde ittifak edilen mesele içtihadî bir mesele olup bunun hakkında verilen hüküm mezheplerin kurulmasından önce gerçekleşmiş ve Müslümanlar arasında yayılmış ise bu, icmâ kapsamında değerlendirilir. Fakat bu gibi ittifaklar hakkında Zeydî imamlar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı Zeydîler bunu icmâ diğer bir kısım Zeydîler ise delil kapsamında değerlendirmektedirler.⁸⁸

2.4. İcmân Senedi

Zeydîler'e göre belirtilmesi şart olmamakla birlikte yapılan icmân bir delile dayanması gerekir aksi halde icmâ gerçekleşmez.⁸⁹ Onlara göre ümmetin üzerinde icmâ

⁸⁵ Mansûr-Billâh, *Safvetü'l-ihdiyâr*, 272; İbnü'l-Vezîr, *el-Fusûlü'l-lü'lü'yye*, 247.

⁸⁶ Behrân, *Metnü'l-Kâfil*, 16-17; *el-Kâşif li-zevi'l-ukûl*, 156-159. Ayrıca bk. age. 159, 4. dipnot.

⁸⁷ Mansûr-Billâh, *Safvetü'l-ihdiyâr*, 277-278.

⁸⁸ İbnü'l-Vezîr, *el-Fusûlü'l-lü'lü'yye*, 248.

⁸⁹ Mansûr-Billâh, *Safvetü'l-ihdiyâr*, 272-273; Behrân, *Metnü'l-Kâfil*, 15, 17; İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevi'l-ukûl*,

ettiği hüküm doğru olandır. Doğru olan bir görüşün de bir delile dayanması gerekir.⁹⁰ Onlara göre icmân dayandığı delil Kur’ân, sünnet, kıyâs ve içtihatır.⁹¹

Zeydîler’e göre icmâ mütevâtir habere dayanıyorsa kesin bilgiyi ifade eder. Mezhepte esâh olan görüşe göre ümmetin kabulüne mazhar olmuş “telakkî bi’l-kabûl” delillere dayanan icmâ da kesin bilgiyi ifade etmektedir. Onlara göre icmân dayandığı delil kat’i veya zannî olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Zeydîler’e göre kat’i delile mütevâtir nas ile kat’î kıyaslar, zannî delile ise ayetlerin zahir anlamı ve ahâd haberler örnek gösterilebilir.⁹²

Zeydîler’e göre her ne kadar sükûtî icmâ, tevâtür derecesinde nakledilse yine de zannî delildir. Nitekim verilen hüküm karşısında bazı âlimlerin sükûtları takiiye vb. bir nedenden kaynaklanmış olabilir.⁹³ Ayrıca onlara göre ahâd yolla bildirilen kavli icmâlar da zannî delildir. Ancak her ne kadar zannî delil olsalar da bu gibi icmâlara muhalefet edenler “...müminlerin yolundan başkasını izleyen kimseyi saptığı yönde bırakırız ve onu cehenneme atarız...”⁹⁴ ayetinin gereği doğrultusunda fâsık olarak nitelendirilir.⁹⁵

2.5. İcmânın Bilinme Yolları

Zeydîler’e göre bir mesele hakkında icmâ olduğu üç yolla bilinebilir. Birincisi mesele hakkında icmâ olduğuna dair sözü işitme, ikincisi mesele hakkında icmâ olduğuna dair fiili şahit olma üçüncüsü ise mesele hakkında icmâ olduğuna dair nakillerin bulunmasıdır.⁹⁶

Zeydîler’e göre turûku’l-icmâ, ya şer’i malum veya zannî delile dayanır. Malum delil iki kısım olup akli olan ve olmayandır. Akli olmayan delil de ya şer’i bir delildir veya değildir. Onlara göre akılla icmânın bilinmesi câiz değildir. Nitekim akıl yoluyla gaybî bilgi olan insanların tutumlarının bilinmesi mümkün değildir.⁹⁷ Öte yandan şer’i delil ile de bir mesele hakkında icmâ olduğu bilinemez. Nitekim şer’i delillerden Kitap ve sünnette bir konu hakkında icmâ olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Şer’i olmayan delil ise mütevâtir haber ve müşahededir ve bunlarla icmânın gerçekleştiği bilinebilir. Onlara göre mütevâtir haber ve müşahede bir konu hakkında icmâ olduğunun bilinmesinde iki önemli yöntemdir.⁹⁸

Zeydîler, zannî delil olan ahâd haberlerle icmânın bilinmesini de iki kısma ayırarak ele almaktadırlar. Birincisi sikâ râvi, ümmetin bir fiili yapmada veya bir sözü söylemede

141-142.

⁹⁰ Mansûr-Billâh, *Safvetü’l-ihdiyâr*, 273.

⁹¹ Behrân, *Metnü’l-Kâfil*, 16; İbnü’l-Vezîr, *el-Fusûlü’l-lü’lü’yye*, 225; Mansûr-Billâh, *Safvetü’l-ihdiyâr*, 260-261.

⁹² İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevi’l-ukûl*, 141-142; Behrân, *Metnü’l-Kâfil*, 15, 17.

⁹³ Behrân, *Metnü’l-Kâfil*, 16-17; *el-Kâşif li-zevi’l-ukûl*, 156-159. Ayrıca bk. age. 159, 4. dipnot.

⁹⁴ en-Nisa 4/115.

⁹⁵ Behrân, *Metnü’l-Kâfil*, 17; İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevi’l-ukûl*, 160.

⁹⁶ İbnü’l-Vezîr, *el-Fusûlü’l-lü’lü’yye*, 247.

⁹⁷ Mansûr-Billâh, *Safvetü’l-ihdiyâr*, 276.

⁹⁸ Mansûr-Billâh, *Safvetü’l-ihdiyâr*, 276.

mutabık oldukları bilgisini aktaracak olursa bu durumda ilgili mesele hakkında icmâ olduğuna hükmedilir. Mezhepte bu konu hakkında ihtilaf bulunmamaktadır. İkincisi ise içtihadî bir mesele hakkında verilen hükmümlerle bazıları amel eder veya söylenen sözü aktarır fakat bazıları da buna itiraz edecek olursa Zeydîler'e göre ilgili konu hakkında icmâ olduğu haberi kabul edilmez.⁹⁹

2.6. İcmân Kısımları

Zeydîler'e göre icmâ, kat'î ve zannî olmak üzere iki kısma ayrılır. Kat'î i icmâ bir mesele hakkında tüm ümmetin veya Ehl-i beyt' in ittifakıyla meydana gelir. Ayrıca ümmetin kabulüne mazhar olmuş "telakkî bi'l-kabûl" ittifaklar da kat'î idir. Bunların dışında kalan icmâlar zannîdir. Zeydîler'e göre şer'î delil sıralamasında kesin bilgiyi ifade eden kat'î icmâ; Kitap, sünnet ve kıyasa takdim edilir.¹⁰⁰

Bazı Zeydî usûlcüler, icmâı güçlüden zayıfa doğru ele alarak yedi mertebeye değerlendirmişlerdir.¹⁰¹ Güçlüden zayıfa doğru icmân mertebeleri şunlardır:

1. Selef ve halef âlimlerin üzerinde ittifak ettiği ve muhalefet edildiği bilinmeyen icmâlar. Bu tür icmâlar dinen bilinmesi zorunlu olan meseleleri kapsamaktadır.

2. Sadece selef âlimlerinin gerçekleştirdiği icmâlar,

3. Asrın inkırâz etmediği yani icmâa katılanların henüz vefat etmediği icmâlar,

4. Bir meselenin hükmü hakkında iki farklı görüş ileri sürenlerin daha sonra aynı mesele hakkında ilgili görüşlerden biri üzerinde ittifak etmek suretiyle gerçekleştirdikleri icmâlar,

5. Önceki neslin iki farklı görüş ileri sürdüğü bir mesele hakkında sonraki neslin bu görüşlerden birisi üzerinde ittifak ederek yaptıkları icmâlar,

6. Bir kısım âlimlerin hüküm verdiği bir mesele hakkında diğerlerinin sükût etmesiyle gerçekleşen icmâlar,

7. Bir veya iki kişi dışında herkesin üzerinde ittifak ettiği icmâlar. Bu tür icmâların sayısı oldukça azdır.

2.7. İcmâ Muhâlefet

Zeydîler'e göre delil olduğuna dair kat'î nas bulunmadığı için icmân delil olduğunu inkâr etmek küfürle itham edilmeyi gerektirmez. Ancak onlara göre konusu, ibadetler gibi herkes tarafından bilinen ve zarûriyyât-i dîniyyeden olan icmâ ile de teyit edilen meselelerin inkârı ittifakla küfrü gerektirmektedir.¹⁰² Burada küfürle itham edilme sebebi dinde bilinmesi zorunlu olan bilginin inkârından kaynaklanmaktadır. Nitekim Zeydîler, icmân delil oluşunu değil de yapılan kat'î icmâ inkâr edenleri fâsık olarak

⁹⁹ Mansûr-Billâh, *Safvetü'l-ihdiyâr*, 277.

¹⁰⁰ İbnü'l-Vezîr, *el-Fusûlü'l-lü'lü'yye*, 259.

¹⁰¹ İbnü'l-Vezîr, *el-Fusûlü'l-lü'lü'yye*, 256.

¹⁰² İbnü'l-Vezîr, *el-Fusûlü'l-lü'lü'yye*, 260; Behrân, *Metnü'l-Kâfil*, 17.

nitelendirmişlerdir.¹⁰³ Öte yandan ahâd yolla bildirilen kavli icmâlar her ne kadar zannî delil olsa da bunlara muhalefet edenler de fâsık olarak nitelendirilmiştir.¹⁰⁴ Zeydîler, Ehl-i beyt'in yaptığı kat'i icmâa muhalefet edenlerin nitelendirilmesi hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazı Zeydîler bunları fâsıklıkla, bazıları günahkâr olmakla bir kısım Zeydîler ise bunları hata yapmakla itham etmiştir.¹⁰⁵

3. İsmâîliyye Mezhebi¹⁰⁶

İsmâîlîler, Zeydî ve Ca'ferîler'in aksine icmân delil olamayacağını savunmaktadırlar. Nitekim onlara göre, hükmü Kitap ve sünnette bulunmayan mesele hakkında Allah Teâlâ, ülû'l-emre yani masum imamlara müracaat edilmesini emretmiştir.¹⁰⁷ Bundan dolayı onlara göre Kitap ve sünnetten sonra üçüncü şer'i kaynak, imamlardır.

İsmâîlîler, icmâi kabul edenlerin delil olarak gösterdikleri “İşte böylece, siz insanlara şahit olasınız, Peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık.”¹⁰⁸, “...Ceddiniz İbrahim'in dininde olduğu gibi. O size hem daha önce hem de bu Kur'an'da Müslümanlar adını verdi ki peygamber size şahitlik etsin, siz de insanlara şahitlik edesiniz.”¹⁰⁹ ve “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoysunuz ve Allah'a inanırsınız.”¹¹⁰ ayetlerini zikrettikten sonra bunları te'vil ederek yorumlamaktadırlar. İsmâîlîler'e göre ilgili ayetlerde ifade edilen ümmetten Hz. Peygamber'e ve onun getirdiğine iman edenlerin tamamı kastedilmemiştir. Nitekim ümmet içerisinde cahiller, günahkârlar ve sapkınlar bulunmaktadır. Onlara göre yukarıda verilen ayetlerde nitelikleri belirtilen ümmet, Hz. Peygamber'e ve onun getirdiklerine inanmışlar arasında hak yola tabi olan seçilmiş kişilerdir.¹¹¹

İsmâîlîler, konu hakkında delil olarak birçok ayet zikredip te'vil ettikten sonra söz konusu seçkin topluluğun kendilerinin kabul ettiği Ehl-i beyt imamları olduğunu iddia etmektedirler.¹¹² Öte yandan İsmâîlîler, “ümmetim hata üzerine ittifak etmez” rivayetini sahih kabul etmekle birlikte hadiste geçen ümmetten kastın Ehl-i beyt imamları olduğunu iddia ederek ümmet kapsamını, Ehl-i beyt imamları ile sınırlandırmaya gitmişlerdir.¹¹³

¹⁰³ İbnü'l-Vezîr, *el-Fusûlü'l-lü'lü'yye*, 259.

¹⁰⁴ Behrân, *Metnü'l-Kâfil*, 17; İbn Lokmân, *el-Kâşif li-zevi'l-ukûl*, 160.

¹⁰⁵ İbnü'l-Vezîr, *el-Fusûlü'l-lü'lü'yye*, 259-260.

¹⁰⁶ Ayrıca bk. Ahmet Ekinci, *Kadı Nu'mân ve İsmâîlî Fıkhnın Teşekkülü*, ed. Y. Erdem Gezgin (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2022).

¹⁰⁷ Kadı Nu'mân, *İhtilâfu usûli'l-mezâhib*, 40-41.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/143.

¹⁰⁹ *Kur'an Yolu* (Erişim 05 Kasım 2023), el-Hac 22/78.

¹¹⁰ Ali İmran 3/110.

¹¹¹ Kadı Nu'mân, *İhtilâfu usûli'l-mezâhib*, 82-84 İcmâ hakkında yapılan yorum ve te'viller için bk. age. 82 vd.

¹¹² Kadı Nu'mân, *İhtilâfu usûli'l-mezâhib*, 94, 97-98,100.

¹¹³ Kadı Nu'mân, *İhtilâfu usûli'l-mezâhib*, 103.

İsmâîlîler’e göre icmân şer’i delil olduğuna dair Kitap ve sünnette herhangi bir delil bulunmamaktadır. Dolayısıyla onlara göre icmâî şer’i delil kabul etmek Kur’ân ve sünnetten yüz çevirmektir.¹¹⁴ Öte yandan İsmâîlîler, icmâî kabul edenlerin icmân Kitap, sünnet veya kıyastan bir delile dayanması gerektiği şeklindeki görüşlerini de eleştirmektedir. Nitekim onlara göre Kitap ve sünnete dayanan icmâ, delil olma bağlamında bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü bu durumda Kitap ve sünnetin bizatihi kendisi ilgili meselenin delili olmaktadır.¹¹⁵ Öte yandan İsmâîlîler, icmân kıyasa dayanmasının da mümkün olmadığını belirtirler. Nitekim onlar, kıyasa başvuranların her birinin anlayışının farklı olduğu dolayısıyla bir kıyas üzerine herkesin ittifak etmesinin mümkün olmadığını kaydetmektedirler.¹¹⁶

İsmâîlîler’e göre sayılarının az veya çok olmasına bakılmaksızın “Ehl-i sünnet ve’l-cemaat” olarak nitelendirilen grup hak olan imama tabi olanlardır. İmamdan ayrılanların ise çok veya az olmalarına bakılmaksızın hüsrana uğramış sapkın ve hak cemaatten ayrılanlardır.¹¹⁷ Dolayısıyla onların bir konu hakkında yaptıkları ittifak delil olarak kabul edilmez.

---

¹¹⁴ Kadı Nu’mân, *İhtilâfu usûli’l-mezâhib*, 105 vd.

¹¹⁵ Kadı Nu’mân, *İhtilâfu usûli’l-mezâhib*, 111.

¹¹⁶ Kadı Nu’mân, *İhtilâfu usûli’l-mezâhib*, 112.

¹¹⁷ Kadı Nu’mân, *İhtilâfu usûli’l-mezâhib*, 133.

Sonuç

Zeydîyye, Ca'ferîyye ve İsmâîliyye mezheplerinin icmâ konusundaki görüşlerinin ve ihtilaf sebeplerinin ele alındığı bu araştırmada ulaşılan sonuçlar aşağıdaki şekildedir.

Şîî mezhepleri Ehl-i beyt kaynaklarından yararlanarak onların fıkıh anlayışlarını ortaya koyduklarını iddia etmelerine rağmen icmâ konusunda birbirinden farklı üç görüşe sahip oldukları görülmektedir. Nitekim icmâ konusunda İsmâîlîler icmâı toptan reddederken Ca'ferîler imamın otoritesi altında olmak koşuluyla icmâı çok sınırlı bir şekilde kabul etmektedirler. Zeydîler ise Ca'ferîler ve İsmâîlîler'in tam aksine ümmetin ve Ehl-i beyt'in yapmış olduğu icmâı delil olarak görüp kapsamını daha geniş tutmaktadırlar.

İcmâ konusunda Şîî mezheplerin görüşleri incelendiğinde İsmâîlîler'in hüküm istinbâtında Kur'ân ve sünnetten sonra imamların görüşleri dışında hiçbir kaynak ve metodu kabul etmedikleri görülmektedir. Onlara göre Kitap ve sünnette olmayan meselelerin hükmünü ortaya koymada tek yetkili ülü'l-emr yani kendilerinin kabul ettiği Ehl-i beyt imamlarıdır.

Ca'ferîler, icmâı delil olarak kabul etmekle birlikte icmâın gerçekleşmesini masum imamın görüşünün dâhil olmasıyla sınırlamışlardır. Öte yandan masum imamın gaybete girmesinden sonra onun görüşünün bilinmediği dönemlerde ümmetin bir mesele hakkında yaptığı ittifaka masum imamın görüşünün de dâhil olduğu ileri sürerek ilgili ittifakı masum imama nispet etmiş ve icmâ kapsamında bu ittifaka meşruiyet kazandırmışlardır.

Ca'ferîler'in icmâ konusundaki görüşlerinin bazı durumlarda bütünlük arz etmediği görülmektedir. Nitekim onlara göre bir mesele hakkında yapılan ittifakın icmâ olarak değerlendirilebilmesi için bir yandan imamın görüşünün bu ittifaka dâhil olma şartı aranırken diğer taraftan imamın görüşünün bilinmemesi durumunda bir mesele hakkında yapılan ittifakın imamın görüşünü izhar ettiği düşünülmektedir. Dolayısıyla bir nevi kısır döngü yaşanmaktadır. Çünkü bu durumda bir taraftan icmâın gerçekleşmesi imamın görüşünün bilinmesi ve ilgili ittifaka dâhil olması şartına bağlanmışken diğer taraftan imamın görüşünün bilinmesi ilgili mesele hakkında ittifakın bilinmesine bağlanmıştır.

Öte yandan Ca'ferîler'e göre bir meselenin hükmü hakkında mezhep âlimleri arasında ihtilaf edilecek olur, ortaya atılan görüşlerden hangisinin doğru olduğu bilinmez ve bir tercih sebebi de bulunmazsa bu durumda masum imamın gizlenmesi câiz değildir. Onlara göre bu durumda ya masum imam ortaya çıkarak hak görüşü izhar edecek veya güvendiği kişiler aracılığıyla doğru görüşü ümmete bildirecektir. Ancak teoride ideal duran bu görüşün uygulamada karşılığı bulunmamaktadır. Nitekim Ca'ferîler ile gâib imam arasındaki irtibat en son sefir olan Ali b. Muhammed es-Semerrî'nin (ö. 329/940) vefat etmesiyle son bulmuştur. Bundan dolayı bir mesele hakkında imamın doğru görüşünü ümmete bildirecek bir elçisi bulunmamaktadır. Masum imamın zuhur etmesi ise şimdiye kadar gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla konu hakkında ileri sürülen bu görüşün vakıadan uzak olduğunu söylemek mümkündür.

Zeydîler'in icmâ konusundaki görüşleri ise diğeri iki Şîî mezhebinden çok farklıdır. Nitekim onlar bir yandan Sünnîler'in delil olarak gördükleri icmâî kabul ederken diğeri taraftan Şîî olmalarının bir gereğı olarak Ehl-i beyt'in ittifaklarını da icmâ kapsamında değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda Zeydîler, icmâî âm ve hâs olmak üzere iki kısma ayrılmışlardır. Onlara göre âm icmâ ümmetin yapmış olduğı icmâî ifade ederken hâs icmâ ise Ehl-i beyt'in yapmış olduğı icmâî göstermektedir.

Bazı Zeydîler'e göre Ehl-i beyt icmâî sadece Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hasan ve Hüseyin tarafından gerçekleştirilmektedir. Öte yandan bu dört masum imamla birlikte her asırda Hasan ve Hüseyin soyundan, baba cihetinden gelen müçtehit imamların yaptığı ittifakın da icmâ olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğı tartışmalıdır. Zeydîler, Ca'ferîler'in aksine tek başına Ehl-i beyt imamlarının görüşlerini icmâ kapsamında değerlendirmemişlerdir. Öte yandan delil oluşu kat'i delile dayanmadığı için icmâî inkâr edenleri küfürle itham etmemişlerdir.

References/Kaynakça

- A.K, Kazi. “Notes On The Development of Zaidi Law”. çev. Kadir Demirci. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1 (2014), 183-189.
- Behrân, Muhammed b. Yahyâ. Metnü'l-Kâfil bi neyli's-suûl fî ilmi'l-usûl. Sa'de: Mektebetü Ehl-i Beyt, 1. Basım, 2014.
- Ekinci, Ahmet. “Caferî Fıkhnın Doğuşu ve Dönemleri”. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 33 (2019), 523-546.
- Ekinci, Ahmet. Kadı Nu'mân ve İsmâilî Fıkhnın Teşekkülü. ed. Y. Erdem Gezgin. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2022.
- Ekinci, Ahmet. Zeydî Fıkhnın Gelişimi ve Hâdî-İlelhak. İstanbul: Kitap Dünyası, 2019.
- Esterâbâdî, Muhammed Emîn el-. el-Fevâidü'l-Medeniyye. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 2. Basım, 1426.
- Garavî, Muhammed Abdülhasan Muhsin. Mesâdiru'l-istinbat beyne'l-Usulîyyîn ve'l-Ahbâriyyîn. Kum: Mektebetü İ'lâmî'l-İslâmî, 2. Basım, 1413.
- Gezgin, Yusuf Erdem. “Hicri Beşinci Asır Mu'tezile ve Hanefî Fıkhn Usûlü Literatüründe İcmâ Teorisi”. Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi 5 (2021), 231-262.
- Hârûnî, Ebû Tâlib Yahya b. el-Hüseyn. el-Muczî fî usûli'l-fikh. thk. Abdulkerim Cedbân. 4 Cilt, 2013.
- Hasanova, Samire. Hicri V-VI. Asır Câferî Usûl Âlimlerine Göre Delîl Anlayışı. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Hayta, Mustafa. Şîa ve Usul. Kayseri: Kimlik Yayınlar, 2020.
- Hayta, Mustafa. “Usûlü'd-Dîn Anlayışının Usûlü'l-Fıkhn Yansıması: İcmâ Örneği”. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 24 (2014), 11-32.
- Hillî, Ebû'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasen b. Ebî Zekerîyyâ Yahyâ. Meâricü'lusûl. thk. Muhammed Hüseyin er-Rıdâvî. Kum: Matbaatu Seyyidi's-Şühedâ, 1. Basım, 1403.
- İbn Lokmân, Ahmed b. Muhammed. el-Kâşif li-zevî'l-ukûl. thk. Murtazâ b. Zeyd Mahatvarî. Sana: Mektebetü Bedr, 2. Basım, 1425.
- İbnü'l-Vezîr, Sârimuddîn İbrahim b. Muhammed. el-Fusûlü'l-lü'lü'iyye fî usûli fikhi'l-'itrati'z-zekiyye ve a'lâmî'l-ümmeti'l-Muhammediyye. thk. Yahyâ Sâlim İzzân. Sana: Merkezü't-Turâs ve'l-Buhûsi'l-Yemenî, ts.
- Kadı Nu'mân, Nu'mân b. Muhammed. İhtilâfu usûli'l-mezâhib. thk. Mustafa Gâlib. Beyrut: Dâru Endelüs, 3. Basım, 1983.
- Kahraman, Abdullah. “Sünnî-Şîî Polemiği (Tûsî Örneği)”. Marife 3 (2005), 213-232.
- Karaman, Hayreddin. “Ca'feriyye”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 25 Nisan 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/caferiyye--sia>
- Karaman, Hayreddin. “Şiada Fıkhn Usulü ve Şer'i Deliller”. 319-355. İstanbul: İSAV, 1993.
- Kasım, Hüseyin b. Hidâyetü'l-'ukûl ilâ gâyeti's-seûl fî ilmi'l-usûl. 2 Cilt. Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.

- Kavalcıoğlu, Abdullah. Zeydiyye Mezhebinin Usul-i Fıkıh Kaynakları. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Kohlberg, Etan. "Şî'î Hadîth". çev. M. Ali Büyükkara. EKEV Akademik Dergisi 2/2 (2000), 47-56.
- Kutluay, İbrahim. "Sistemik Ahbârîliğin Kurucusu Emîn el-Esterâbâdî'nin el-Fevâidü'l-Medeniyye Adlı Eserinde İctihad ve Taklid Hakkındaki Görüşlerinin Tahlihi". Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi 12 (20 Haziran 2021), 13-40.
- Kur'ân Yolu. Erişim 16 Ekim 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Mansûr-Billâh, Abdullah b. Hamza. Safvetü'l-İhtiyâr. Yemen: Merkezü Ehl-i Beyt, 1423.
- Öz, Mustafa. "Sefir". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 10 Ocak 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sefir--sia>
- Şehîd-i Sâni, Hasan b. Şehîd. Meâlimü'l-usûl. Kum: Dâru'l-Fıkr, 1. Basım, 1373.
- Şerif el-Murtazâ, Ali b. Hüseyin el-Mûsevî. eş-Şâfi fi'l-imâmet. 4 Cilt. Tahran: Şerîa, 2. Basım, 1426.
- Şerif el-Murtazâ, Ali b. Hüseyin el-Mûsevî. ez-Zerîa ile usûli's-şerîa. thk. Seyyid Ali Rızâ el-Medefî. 2 Cilt. Kum: Âsitâna er-Ridaviyye, 1441.
- Şeyh Müfîd, Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân. et-Tezkire, ts.
- Tahrânî, Âğa Büzürg-i. Hasru'l-ictihad. thk. Muhammed Ali Ensârî. Matbaatu'l-Hiyâm, 1401.
- Teshîrî, Muhammed Ali. "Usûlü'l-fıkh: el-ictihad fî medreseti Ehl-i beyt". et-Tevhîd 5 (ts.), 42-56.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali. el-Udde fî usûli fıkh. 2 Cilt. Kum: Matbaatu Setâre, 1. Basım, 1418.
- Yıbıbul, Xueheretla. Zeydî Usûlcülerinden İmam Nâtık-Bilhak'ın İcmâ Anlayışı: el-Müczi Örneği. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Yücel, Fatih. "Zeydiyye". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 15 Eylül 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zeydiyye#2-fikh>
- Yücel, Fatih. Zeydiyye ve Fıkıh Usulü. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.